

Razvojni mejniki za socialno-emocionalno področje v prvem starostnem obdobju

Socialno in emocionalno področje je temeljnega pomena za otrokov razvoj in življenje ter ima dolgoročne učinke na uspešnost otroka tudi kasneje v življenju (Schweinhart in Weikart 1997). Otrok se razvija kot individuum, uči se biti samostojen, iniciativen, hkrati oz. sočasno pa se razvija tudi kot socialno bitje, skozi prijetne odnose z drugimi (Tankersley 2013). Socialno-emocionalno področje torej zajema vzpostavljanje in negovanje toplih in pozitivnih odnosov, spodbujanje socializacije, pozitivnega vedenja, podporo otroku pri zaznavi, izražanju in regulaciji emocij in otrokove zaznave lastne identitete in pripadnosti (Dean, LeMoin in Mayoral 2016). Pri učenju bralne pismenosti lahko smiselno vključimo razvoj socialno-emocionalnega področja in obratno, kadar spodbujamo razvoj socialno-emocionalnega področja je povezava z bralno pismenostjo zelo smiselna in dobrodošla. Razvojne mejnike, metode in strategije za 1. starostno obdobje za socialno-emocionalno področje v celoti povzemamo iz knjige Illinois Early Learning Guidelines, for children birth to age three (2015).

Navezanost

Otroci v obdobju do prvega leta vzpostavijo navezanost na pomembne odrasle osebe, ki so čustveno odzivne, dostopne in zadovoljujejo otrokove potrebe. Do starosti treh let otroci kažejo izrazito željo po navezanosti na odraslo osebo, s katero delijo svoja čustva, odzive in izkušnje, intenzivnost navezanosti se v kasnejših mesecih zmanjšuje. Kadar odnose navezanosti povezujemo z razvojem bralne pismenosti pri otroku, ustvarjamo pozitivne, prijetne občutke, vezane na uporabo otroške literature in učenje z igro.

Razvojni mejniki od 1. do 2. leta:

- Otrok kaže čustveno navezanost tudi na druge bližnje osebe, ne zgolj na primarnega skrbnika (npr. mamo).
- Oponaša druge; pri igri se pojavljajo elementi simbolne igre, npr. uporablja predmete, gibe, besede za vzpostavljanje različnih odnosov, npr. palica je »glavnik«, s

katerim češe dojenčka, ga »hrani« ali »ziba, da bo zaspal« (t.i. simbolna transformacija).

- Kadar je otrok vznemirjen, želi telesno bližino odraslega.
- Otrok aktivno izraža željo po čustvenih odzivih skrbnika z mahanjem, objemanjem ali jokom.

Razvojni mejniki od 2. do 3. leta:

- Za vzpostavljanje navezanosti otrok uporablja besede ali geste, ne da bi bil v telesni bližini skrbnika.
- Izraža misli, čustva in želje v komunikaciji z njemu znanimi odraslimi.
- Poišče pomoč odraslega, kadar jo potrebuje.
- Loči se od osebe, na katero je navezan, ob pomoči in z manjšim vznemirjenjem ali brez njega.

Strategije in metode:

- Otroka tolažimo, kadar je vznemirjen, verbaliziramo čustva, ki jih malček doživlja, npr. jezen si.
- Smo dosledni pri uveljavljanju meja in pravil, ki so primerni in v okviru realnih pričakovanj.
- Ustvarjamo veliko priložnosti za igro in interakcije v ljubečih odnosih.
- Otroku smo na voljo, zlasti po tem, ko je bil nekaj časa ločen in se ponovno snidemo.
- Otroku smo model za primerno vedenje, npr. kako čustveno odreagirati v različnih situacijah ali kako se pogovarjati z vrstniki.
- Prepoznamo otrokovo verbalno in neverbalno komunikacijo ter se aktivno odzivamo.
- Otroka pripravimo na ločitev tako, da mu pojasnimo, da se kmalu vidimo, in vzpostavimo primerno interakcijo, npr. pomahamo in pozdravimo.

Izražanje emocij

Otroci do drugega leta doživljajo različne emocije (npr. strah, frustracijo, jezo, žalost, veselje), ki jih izražajo na podlagi trenutnih impulzov, vendar se ob podpori odraslih že učijo osnovne regulacije emocij. Do starosti treh let pričenjajo izražati emocije z neverbalno in verbalno komunikacijo in se učijo uporabljati naučene strategije za regulacijo emocij. V

povezavi z bralno pismenostjo je pomembno, da otroke naučimo prepoznati, poimenovati in regulirati osnovne emocije, za kar lahko uporabimo slikanice, knjige, didaktične igre.

Razvojni mejniki od 1. do 2. leta:

- Otrok izraža jezo in frustracijo s celo paletto izrazov telesa, obrazne mimike, glasov.
- Otrok izraža ponos z nasmehom, ploskanjem ali besedo.
- Otrok poizkuša z besedo opisati čustva bližnji odrasli osebi.
- Otrok izraža čudenje in navdušenje pri raziskovanju okolja in v interakciji z drugimi.

Razvojni mejniki od 2. do 3. leta:

- Otrok poskuša uporabljati besede, da bi opisal čustva in jih poimenoval.
- Otrok podoživlja različna čustva skozi simbolno igro.
- Otrok pričinja uporabljati kompleksna čustva, kot so ponos, zadrega, krivda, sramovanje.
- Otrok izraža različna čustva skozi igro ali ustvarjalne aktivnosti.

Strategije in metode:

- Pogosto uporabimo besede za opisovanje čustev. Tako pomagamo otroku razvijati osnovne koncepte, povezane s čustvi in povezovanjem doživetega čustva z besedo.
- Pozorno opazujemo otrokovo izražanje čustev, da lahko predvidimo in ustrezno ukrepamo, še preden se pojavi izbruh negativnih čustev.
- Otroku pokažemo čim več primernih načinov za izražanje čustev.
- Z otrokom se pogovarjamo o čustvih. Večkrat mu povemo, da je vse v redu, če doživlja različna čustva.
- Upoštevamo, da otrok pri izražanju čustev lahko potrebuje pomoč, odvisno od individualnih značilnosti otroka.
- Spodbujamo otroka, da izraža čustva na različne načine, npr. skozi umetnost, ples, domišljjsko igro.
- Upoštevamo kulturne razlike pri izražanju čustev. Ne zmanjšujemo pomena glede izražanja otrokovih čustev, raje poskušamo razumeti, zakaj se določena čustva pri otroku pojavljajo.

- Otroku pomagamo razvijati poznavanje in razumevanje čustev z uporabo otroške literature, posterjev, ogledala, didaktičnih iger.

Zaznavanje sebe

Otroci razvijajo lastno identiteto, pričnejo se zavedati samih sebe ter vzpostavljajo fizično in čustveno ločenost od primarnega skrbnika. Pogosto nihajo med odvisnostjo in neodvisnostjo. Pri treh letih lahko že prepoznajo svoje odnose do drugih ljudi in stvari, pri tem izražajo čustva in komunicirajo o tem z drugimi.

Razvojni mejniki od 1. do 2. leta:

- Otrok se pričinja zavedati sebe, npr. se dotakne nosa pred ogledalom.
- Je sposoben povedati svoje ime.
- Otrok izraža sebe z gestami in govorom.
- Kaže razumevanje konceptov moje, tvoje; jaz, ti.
- Pokaže na svojo podobo na sliki ali drugi vrsti vizualnih medijev.
- Pogosto preizkuša meje in pravila.
- Prosi za pomoč znane odrasle osebe in že pričinja samostojno opravljati preproste naloge.

Razvojni mejniki od 2. do 3. leta:

- Otrok poimenuje člane družine, pripoveduje o njih.
- Znane odrasle prosi za pomoč, lahko pa pomoč tudi odločno zavrne.
- V igri uporablja vloge članov družine.
- Otrok kaže zanimanje za prepoznavanje in opisovanje telesnih značilnosti, npr. imam modre oči.
- Izraža lastne izbire in preference, npr. rad bi rumeno skodelico.
- Izraža lastna čustva, verbalno in neverbalno, npr. z besedo, jezen sem ali s cepetanjem.
- Pričenja razumevati koncepte, povezane z lastnino, npr. moje, tvoje, njegovo, naše.

Strategije in metode:

- Vzpostavljamo prijeten in ljubeč odnos z otrokom, zlasti kadar si otrok želi bližino odraslega.
- Postavimo meje in pravila v socialnih odnosih in otroku vsakodnevno ponudimo primerne izbire.
- Poslušamo in se odzivamo, kadar nam otrok želi povedati kaj o sebi.
- Otroka sprašujemo in se z njim pogovarjamo o njegovih prijateljih, priljubljenih igračah, igrah, jedeh, oblačilih ipd.
- Upošteevamo kulturne razlike pri izražanju individualnosti otroka.
- Uporabljamo slike otroka in njegovih bližnjih za pogovore o konceptih, povezanih z zavedanjem sebe in drugih.

Odnosi z odraslimi

Otrok v prvem starostnem obdobju razvija sposobnosti in željo, da bi vzpostavil odnose s pomembnimi odraslimi. Pričenja kazati interes za različne naloge in vloge, ki jih imajo odrasli. Med drugim in tretjim letom v interakciji z odraslim otrok izraža ideje, čustva, rešuje probleme ter aktivno raziskuje različne vloge odraslih.

Razvojni mejniki od 1. do 2. leta:

- Otrok vzpostavlja odnose tudi z drugimi odraslimi, ne le s primarnim skrbnikom (npr. mamo).
- Otrok išče pomoč odraslega, kadar je pred izzivom, vendar lahko pomoč tudi zavrne.
- Otrok se odziva na vodenje odraslega, sledi preprostim navodilom.
- Oponaša odrasle v različnih vlogah, npr. se »pogovarja« po telefonu in pri tem izvaja podobne gibe kot odrasli.

Razvojni mejniki od 2. do 3. leta:

- Otrok aktivno oponaša vloge in aktivnosti odraslih v domišljjski igri.
- Samoiniciativno sproži aktivnosti za vzpostavljanje odnosa z odraslim, npr. prinese svojo najljubšo knjigo, da bi jo skupaj brali.
- Se pogovarja o dogodkih, občutjih, vprašanjih, načrtih z znanimi in neznanimi odraslimi.
- Otrok izraža željo po samostojnosti, npr. da bi se odločal sam, neodvisno od odraslih.

Strategije in metode:

- Otroka potolažimo, kadar je vznemirjen, ubesedimo doživljanje čustev.
- Otroku postavljamo primerne meje in pravila, z upoštevanje realnih pričakovanj glede na razvojno stopnjo otroka.
- Otroku ponudimo izbiro, možnost odločanja, npr. boš rumeno ali rdečo skodelico?
- Vzpostavljamo dnevno rutino in ustaljene vzorce vedenja.
- Zagotovimo dovolj časa za domišljjsko in simbolno igro.
- Vsakodnevno preživljamo kakovosten čas z otrokom.
- Otroku zagotovimo različne materiale za domišljjsko in simbolno igro.

Odnosi z vrstniki

Skladno z razvojem komuniciranja in interakcij otrok pričenja vzpostavljati prve stike z vrstniki. Do tretjega leta otrok razvija sposobnosti vključevanja v interakcije z vrstniki z uporabo veščin, povezanih z igro in druženjem.

Razvojni mejniki od 1. do 2. leta:

- Otrok z gesto izraža željo, da bi se igral v bližini vrstnika.
- Izraža navdušenje nad drugimi vrstniki.
- Izraža frustracijo, kadar mu vrstnik kaj odvzame.
- Pričenja se vključevati v preproste interakcije z vrstniki, npr. podajanje, kotaljenje žoge z vrstnikom ob pomoči odraslega.
- Otrok izraža željo po vzporedni igri, npr. da se igra ob vrstniku s podobnimi igrači malo ali brez interakcij.

Razvojni mejniki od 2. do 3. leta:

- Otrok kaže naklonjenost do izbranih vrstnikov.
- Izraža frustracijo, kadar se vrstniki želijo vključiti v trenutne aktivnosti, ki jih izvaja, npr. jasno izraža nestrinjanje, če mu način vključevanja vrstnika ni všeč.
- Otrok deli z drugimi, če ga k temu pozovemo.
- Komunicira z vrstniki v različnih situacijah, npr. pri obrokih ali pri izmenjavi igrač.

- Se pričanja vključevati v bolj kompleksno igro z dvema ali tremi vrstniki.

Strategije in metode:

- Pozorno in premišljeno se odzivamo na otrokovo verbalno in neverbalno komunikacijo.
- Namenimo poseben čas za branje skupaj z dvema ali tremi otroki.
- Poudarimo pomen deljenja igrač in stvari ter pomen drugih oblik pozitivnega vedenja povezanega z odnosi z vrstniki, npr. če otrok tolaži drugega, ki joka ali deli z njim knjigo.
- Zagotovimo dovolj igrač in didaktičnega materiala.
- Uporabljamo različne metode za omejevanje konfliktov med vrstniki, npr. preusmeritev.
- Oblikujemo manjše skupine otrok za skupno igro ali aktivnost ob prisotnosti odraslega.
- Otroku ponudimo igrače, pri katerih sta potrebna dva ali več otrok za igro.
- Spodbujamo možnosti, da si otroci delijo stvari, ustvarjajo v skupini ipd.

Razvojni mejniki za socialno-emocionalno področje v drugem starostnem obdobju

Razvojne mejnike za socialno-emocionalno področje za drugo starostno obdobje povzemamo iz knjige Razvojni mejniki (Petty 2016). Predlagane metode in strategije povzemamo iz Vodnika po pedagoških področjih kakovosti ISSA (Tankersley idr. 2013), Vodnika za starše (Illinois State Board of Education 2014) ter druge literature za področje družboslovja v predšolski vzgoji (Seefeld, Castel in Falconer 2014). Socialno-emocionalno področje je izjemnega pomena pri učenju. Da bi se otrok lažje učil, se mora počutiti varnega in zaželenega, pomembno je, da sebe zaznava na pozitiven način, se uči samoregulacije in vzpostavljanja pozitivnih interakcij z drugimi.

Razvojni mejniki pri 4. letu:

- Otrok razvija odgovorno vedenje v medosebnih odnosih in odgovornost do predmetov.
- Zmožen je ohranjati pozornost in koncentracijo dlje časa.

- Razvija potrpežljivost, zna počakati.
- Razume spolne vloge, npr. razlikuje značilnosti dečkov in deklic.
- Razvija prijateljstva z vrstniki.
- Razvija lastno perspektivo, mnenje in individualnost.
- Se vključuje v aktivnosti z vrstniki, skupno igro in razume vzajemnost socialnih odnosov.
- Se vživlja v igre vlog.
- Za reševanje problemov uporablja besede.
- Kaže strah in druga čustva, zna poimenovati osnovna čustva.
- Se pričinja zavedati lastne seksualnosti.
- Lahko uporablja »grde« besede, kletvice ipd.
- Izogne se nevarnosti.
- Pozornost odrasle osebe deli z drugimi.

Razvojni mejniki pri 5. letu:

- Z lahkoto si izmenjuje stvari z vrstniki.
- Zmožen je sodelovanja v preprostih igrah s pravili.
- Zna sam oblikovati preprosta pravila in jih upoštevati.
- Ohranja individualno igro.
- Močno izraža čustva, se še uči regulacije negativnih čustev.
- Brez zadržkov preizkuša nove stvari.
- Se odziva na primerno pohvalo.
- Je usmerjen vase (kaže razvojni egocentrizem).
- Kaže sočutje in druge vrste reakcij na čustva drugih.
- Je tesno povezan z družino, zlasti s sorojenci, če so v družini prijetni odnosi.

Razvojni mejniki pri 6. letu:

- Z lahkoto sklepa prijateljstva z vrstniki.
- Večino časa upošteva pravila.
- Večinoma se igra z vrstniki enakega spola.
- Izraža svoja stališča in individualnost.
- Se vključuje v skupinsko igro.

- Kaže različna čustva in razpoloženja.
- Se samostojno obleče.
- Primerno skrbi za svoje stvari.
- Izraža frustracijo in jezo, brez da bi pri tem poškodoval druge osebe ali stvari.
- Sposobnost izražanja humorja.

Strategije in metode:

- Z otrokom ustvarjamo tople in pristne odnose, v katerih izražamo pozitivne povratne informacije o tem, kdo so in katere so njihove sposobnosti.
- Otroka spodbujamo k različnim načinom izražanja individualnosti, npr. z izbiro pri vsakodnevnih opravilih (kaj bo jedel, oblekel, s čim se bo igral), z dopuščanjem da ima otrok lastno mnenje in upoštevanjem njegovega mnenja.
- Skupaj z otrokom merimo njegovo višino, težo in se pogovarjamo o drugih značilnostih (barva oči, las, kože). Opazujemo značilnosti drugih ljudi s pomočjo literature ali vizualnega materiala.
- Z otrokom se pogovarjamo o identiteti, individualnosti, o njegovih različnih vlogah doma, v vrtcu. Pogovarjamo se tudi o identiteti in individualnosti drugih.
- Pri dejavnostih smo pozorni, da se izogibamo stereotipom in predsodkom, ki so vezani na socialne odnose, spolne vloge, etnično pripadnost ipd.
- Pogovarjamo se o različnostih med ljudmi, kulturah, etničnih skupinah in vseh drugih vrstah drugačnosti (posebne potrebe, homoseksualnost, subkulture).
- Z otrokom se pogovarjamo o njegovem imenu, kje in kdaj se je rodil, o družini.
- Otrokovo ime uporabimo za označevanje njegovih stvari v skupini. Spodbujamo otroka, da upošteva tudi individualnost drugih, npr. da spoštuje lastnino drugih, da kliče pomembne odrasle po imenu ali nazivu oz. družbeni vlogi.
- Otroka vključimo v določanje skupinske odgovornosti, pravil, rutin in postopkov.
- Otroku predstavimo različne socialne situacije in ga spodbujamo, da samostojno vstopa v interakcije.
- Od otroka ne pričakujemo popolnosti, temveč cenimo njegove individualne dosežke v procesu učenja. Naša pričakovanja so lahko visoka, vendar realna.
- Spodbujamo in podpiramo želeno vedenje, samoregulacijo čustev, telesno samoregulacijo in samoregulacijo vedenja.

- Otroka spodbujamo, da razvija notranji nadzor, notranji dialog ter občutek odgovornosti do sebe in drugih. Npr. poiščemo primere junakov in drugih likov iz otroške literature, ki kažejo veščine notranjega nadzora in dialoga ter tako povežemo socialno-emocionalni razvoj z bralno pismenostjo. Uporabimo lahko tudi sociodramsko igro.
- Beremo zgodbe s književnimi liki, ki modelirajo strategije samoregulacije.
- Otroku omogočimo raznovrstna izražanja v socialnih interakcijah v obliki monologa, dialoga, izmenjevanje branja ipd.
- Spodbujamo in negujemo prijateljske odnose med vrstniki.
- Ustvarimo priložnosti, da se otrok druži tudi z vrstniki, ki jih sicer sam ne bi izbral.
- Pri skupnih dejavnostih vključujemo otroke v načrtovanje, reflektiranje, medsebojno pomoč, v reševanje problemov.
- Otroke učimo prepoznati konfliktna situacije, prepoznati občutke in čustva vseh vpletenih, jim omogočimo primerno izražanje čustev in mnenj ter smo otrokom v oporo pri reševanju medsebojnih konfliktov. Učimo jih različnih metod, npr. jaz sporočila, izražanje čustev, uporabo asertivne komunikacije.
- Pogovarjamo se o spolnosti, spolnih vlogah, uporabljamo pravilna poimenovanja za spolne organe, pojasnimo razlike med dečki in deklicami. Omogočimo sociodramsko igro, kjer se lahko otroci vživijo v izražanje spolnih vlog in vživljanje v čustva drugega. Razumemo in sprejmemo otrokovo seksualnost.
- Izogibamo se spodbujanju spolnih stereotipov, npr. pri igri se izogibamo delitev v skupine po spolu, uporabimo raje druge značilnosti. Pri predstavljanju poklicev premišljeno uporabimo oba spola za različne poklice. Spodbujamo igro deklic v konstrukcijskem kotičku ali igro dečkov v kuhinjskem kotičku.
- Predvidimo situacije, ki lahko pri otroku sprožajo negativne odzive in stres ter se v teh situacijah odzovemo tako, da smo otroku v oporo. Takšne situacije so lahko sprememba rutine, strahovi, rojstvo sorojenca, selitev družine, odsotnost družinskega člana, razveza, ponovna poroka, smrt v družini, konflikti ali napetosti v domačem okolju, porajanje občutkov osamljenosti ali nezaželenosti, vse vrste zlorab. O teh in drugih situacijah se lahko z otrokom pogovarjamo s pomočjo literature, ga učimo primernih odzivov in širimo otrokovo razumevanje tovrstnih situacij v življenju.

- Z otrokom se pogovarjamo o vrednotah, ki so pomembne za razvoj socialnih in emocionalnih veščin, npr. skrb za druge, sodelovanje, pogum, pravičnost, iskrenost, spoštovanje in odgovornost.